

ברכת כהנים כנגד כתפיהן או כנגד ראשיהן?

אריאל דסה

מובא במשנה (סוטה ז, ו):

ברכת כהנים כיצד? במדינה אומר אותה שלש ברכות ובמקדש ברכה אחת. במקדש אומר את השם ככתבו ובמדינה בכינויו. במדינה כהנים נושאים את ידיהן כנגד כתפיהן ובמקדש על גבי ראשיהן, חוץ מכהן גדול שאינו מגביה את ידיו למעלה מן הציץ. ר' יהודה אומר: אף כהן גדול מגביה ידיו למעלה מן הציץ שנאמר: "וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם".

מהמשנה למדים שכשהיו הכהנים נושאים כפיהם במקדש היו מגביהים ידיהם מעל ראשיהם, ובמדינה היו מגביהים ידיהם כנגד כתפיהן.

הלכה זו נפסקה ברמב"ם¹: "כיצד היא נשיאת כפים בגבולין... ומגביהין ידיהם כנגד כתפיהם ומתחילין 'וברכך' וכו"². וכך גם פסק השולחן ערוך: "מגביהים ידיהם כנגד כתפותיהם וכו"³.

עד כאן הדברים פשוטים וברורים. ברוך ה' זכינו ללמוד מידי שבת בשבתו בספר הקדוש בן איש חי⁴, ושם כתב: "יגביהו ידיהם למעלה מכתפיהם שיהיו ידיהם למעלה מראשם ממש וכמו שכתוב בשער הכוונות ועיין תורת חכם בעניין זה". פתחתי במקור הדברים ושם

¹ הלכות תפילה פי"ד ה"ג.

² ובהלכה ט': "כיצד ברכת כהנים במקדש... ומגביהין ידיהם למעלה על גבי ראשיהן וכו'".

³ סימן קכח ס"ק יב.

⁴ בן איש חי שנה א' פרשת תצווה אות יד.

כתוב: "וזוהו סוד טעם שצריך הכהן לישא כפיו כנגד ראשו ממש למעלה כנזכר במשנה. וצריך ליהרהר בזה להגביהם ממש כנגד ראשו".⁵

ותימה גדולה ועצומה היא איך ייתכן שכך פסקו המקובלים? והרי במשנה נכתב בפירוש (ללא שום דעה חולקת) שבמדינה מגביהים כנגד כתפיהן?

ולא זו בלבד אלא שיש לא מעט ראשונים שפסקו כדברי המשנה ובהם: סדר רב עמרם גאון חלק א' (קמג ע"ב) שכתב בפירוש: "אין הכוהנים רשאים לישא כפיהם אלא כנגד כתפותיהם". וכן בסידור רש"י (סימן תקט), ובמחזור ויטרי (עמוד קב, עמוד רג), והאור זרוע (חלק ב' ס' תיא).

ובספר היראים (סימן רסט) כתב רבי אליעזר ממיץ:

ובמדינה אין השכינה שורה על ידי הכהנים הילכך כנגד כתפיהם שאחרי שצריך נשיאת כפיים כבענין הזה - נקרא נשיאות דבר המקובל ונאה, דאילו למעלה מכתפיו נראה כשוטה בעמידה וכתוב זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצוות.

ומכיוון שכך באו האחרונים ליישב דברי המקובלים עם דברי המשנה והראשונים.

ובאמת כבר הבן איש חי נגע בקושיה זו, שכתב: "ועיין תורת חכם בענין זה". והביא את דברי התורת חכם⁶ בעוד יוסף חי⁷, וזה לשונו:

נראה שדברי שער הכוונות הללו הם כדוגמת תקנת ר' יוחנן בן זכאי, שתיקן שיהיה לולב ניטל במדינה שבעה - זכר למקדש,

⁵ עניין כוונת חזרת העמידה דרוש ה'. וכן כתב בנהר שלום, ופרי עץ חיים.

⁶ דף קנג עמוד ב.

⁷ תצוה ג.

ברכת כהנים כנגד כתפיהן או כנגד ראשיהן?

כך גם כאן, שבמקדש היו נושאים על גבי ראשיהם ובמדינה כנגד כתפיהן, ועתה אחר החורבן (בכדי שלא יאבד תיקון חכמה ובינה דלאה וכו') תיקן שישאו כפיהם כנגד ראשיהם ממש.

גם כף החיים (סופר)⁸ הוסיף עוד יישוב לסתירה זו מדעתו, וכתב שמה שאמרו במשנה ומגביהים ידיהם כנגד כתפיהם היינו הזרועות של הידיים, אבל כף היד והאצבעות יהיו כנגד הראש מעט וכדברי האר"י ז"ל. אך אינו מחוור כל כך כיון שהפשט במשנה שמגביהים ידיהם - דהיינו, כל ידיהם ללא חילוק זרועות ואצבעות - כנגד הכתפיים, ובאמת כבר דחה דבריו הגאון רבי עובדיה יוסף בהליכות עולם (תצווה שם) וכתב גם כן שתירוץ זה אינו מחוור, וכן גם בנו הרב דוד יוסף בהלכה ברורה. וגם את תירוץ של התורת חכם דחו הרב דוד יוסף והציץ אליעזר שמלבד שהוא נגד כל הראשונים הנזכרים לעיל, לא מצינו תקנה זו בשום מקום.

והרב בן ציון אבא שאול זצ"ל באור לציון (תשובות חלק ב פרק ח שאלה ב) פסק להלכה כדברי המקובלים הנזכרים לעיל, ושם בהערה כתב ליישב הסתירה וזה לשונו:

ומה שכתוב במשנה 'נגד כתפיהן' אין הכוונה בגובה הכתף אלא הכונה ממול הכתף (לאפוקי הצדדים), וכמו שכתוב בשער הכוונות שהידיים צריכים להיות כנגד הראש ממש דהיינו כנגד פאת הראש והוא מול הכתף. ומה שמוזכר בגמרא שבמקדש כנגד ראשיהם הוא פירוש מעל ראשיהם וכנגד ראשיהם.

אך הרב עובדיה בהליכות עולם דחה דבריו וזה לשונו: "וראיתי בשו"ת אור לציון שנדחק לתרץ דברי השער הכוונות שלא יסתרו מה

⁸ סימן קכ"ח ס"ק ע"ז

ששנינו, אולם ירד להציל ולא הציל במחילה מכבוד תורתו כאשר יראה הרואה".⁹

ושם בעוד יוסף חי הביא עוד תירוץ ליישב הסתירה, והוא מדברי הרב 'שמן ששון'¹⁰ בשם 'חזון נחום'¹¹, שכך הסביר את המשנה וכתב:

במקדש היו מגביהים ידיהם למעלה מראשיהם דלאו אורח ארעא שיהא ראשם של כהנים למעלה ממקום שכינה ששורה על הידיים, ועוד איכא למיחש שמא יסתכלו על הידיים, אבל במדינה היו עושים כנגד כתפיהן וכל שכן אם גביהו למעלה מראשם שפיר דמי.

ודברים אלו¹² ממש כבר כתבם הראב"ד¹³ בפירושו למסכת תמיד.¹⁴

⁹ אך לא כל כך הבנתי מדוע אין תירוץ האור לציון מחוור, שהרי פירוש המילה 'כנגד' היא 'ממול', ועוד שדברים אלו לא נראים כסותרים את פשט המשנה.

¹⁰ פירוש על שער הכוונות, חלק ג', דף נב עמוד ב אות ז. (הרב ששון בכר משה, מנהיג קהילת וישיבת המקובלים בית אל, ומחבר סדרת הספרים 'שמן ששון', פרשנות על ספריו של רבי חיים ויטאל. (לפני כ-100 שנה בערך).

¹¹ פרק ז' (הרב אליעזר נחום, חי לפני כ-300 שנה, עלה מטורקיה לארץ ישראל ונבחר לכהן בתפקיד "הראשון לציון").

¹² כנראה שהראב"ד הוא המקור לדברי החזון נחום.

¹³ נמצא בסוף המסכת, על דף לג ע"ב.

¹⁴ ובשו"ת ציץ אליעזר (שם) ביאר ששורש מחלוקתם של היראים (לעיל) והראב"ד הוא מהי 'נשיאות כפיים'. הראב"ד מפרש שנשיאות כפיים הוא לשון הגבהה, שצריך להגביה ידיו כמו "וישא אהרן את ידיו", וממילא כיוון שגם במדינה נקרא נשיאות כפיים דהיינו הגבהת הידיים, והגבהת הידיים סתמא הוי למעלה מראשותיו, אלא שבמדינה לא מטריחינן לעשות כן אבל מי שרוצה לקיים קרא כדכתיב ולהגביה למעלה מראשותיו - עדיף טפי. אבל היראים מפרש ש'נשיאות כפיים' הוא לשון חשיבות, מלשון נשיא, וכן הפס' "וישא ידיו וכו' " מתפרש כך שיגביה ידיו באופן שיהיה דבר חשוב ומקובל, ודבר חשיבות הוא רק כשמגביה עד כתפו ולא יותר, ורק במקדש משום כבוד השכינה החמירו שיגביה יותר אע"פ שאינו חשוב כל כך (ומכך גם מדייק הציץ אליעזר שמדברי היראים הנ"ל שביאר בדייקא ניתן לומר שמה שפסקו הרמב"ם והשו"ע בסתמא שמגביהין כנגד כתפיהן - כוונתן בזה היתה ג"כ בדייקא שיגביה רק בצורה זאת לא למעלה ולא למטה).

ברכת כהנים כנגד כתפיהן או כנגד ראשיהן?

ובדומה לכך כותב היעב"ץ:¹⁵

'ומגביהים ידיהם כנגד כתפיהם' איברא דכל כמה דמידלו להו טפי - מעלי, דהא במקדש היו מגביהים ידיהם למעלה מראשיהם אלא דבגבולין לא הטריחום בהגבהה יתירה, וקמ"ל דסגי להו בהגבהה בעלמא כל דהו, וזהו לכל הפחות כנגד כתפיהם, אבל להגביהן יותר כמו שנהגו כהנים שלנו בפני גדולי הדור מעולם ודאי עדיף טפי, וגם אינו יוצא ממשמעות כנגד כתפיהם בכך וכו'.

ועוד ראיתי את דברי הרד"ל¹⁶ על המשנה בסוטה, ושם מביא את דברי הראב"ד הנזכר לעיל ושם מוסיף ושואל מה ראתה המשנה לחלק בין המקדש למדינה וכו', ובסוף דבריו כותב שיש לומר שבמקדש החמירו חכמים משום כבוד ה' וכו' עיינו שם, ומדבריו משמע שאין איסור לכהנים במדינה להגביה ידיהם מעל כתפיהם.

והנה אנו רואים שחוץ מהאחרונים שמתרצים, יש כבר ראשונים ואחרונים שנחלקו בעניין זה בפשט דברי המשנה, ולדברי המקובלים כן יש מקור הלכתי.

אומנם נראה שגם על פי הסוד אין כולם מסכימים שיש לנהוג כך, שכן הרדב"ז במצודת דוד¹⁷ (מצווה עח) כותב על פי הסוד שהכוהנים מגביהים כנגד כתפותיהם עיינו שם, וכן בחסד לאלפים (סי' קכח ס"ק ט).

לדינא פסקו הרב עובדיה יוסף ובניו הילקוט יוסף והלכה ברורה, שלכתחילה יש להגביה הידיים כנגד כתפיהם, והנהוגים כדעת המקובלים יש להם על מה לסמוך, (שסומכים על תירוצו של השמן

¹⁵ מור וקציעה, סימן קכ"ח, דף נב עמוד ב.

¹⁶ ככל הנראה רבי דוד לוריא, הדברים הובאו בילקוט מפרשים החדש על מסכת סוטה (מהדורת עוז והדר).

¹⁷ ספר טעמי המצוות על פי הסוד לרדב"ז.

ששון, ועל הראב"ד) והרב חיים דוד הלוי במקור חיים השלם¹⁸ כתב שכל אחד יעשה כמנהג שנהגו אבותיו. ובפסקי תשובות הביא את הדעות הנ"ל וכתב גם כן שכל אחד ינהג כמנהג אבותיו, אך כהן שאין יודע את מסורת משפחתו (חוזר בתשובה וכדו') "אל יסטה מפסק השולחן ערוך והמג"א..."¹⁹. ובהגהות איש מצליח על המשנה ברורה שם הביא דברי הברית כהונה²⁰ שכתב: ונראה לעניות דעתי דלדינא כיוון דמנהגינו פה על פי דברי מרן והפוסקים - אין לשנותו וכו'.²¹

מנגד יש שפסקו כדברי המקובלים (שחלקם כבר הזכרנו), ומהם: הבן איש חי, וכף החיים, והאור לציון, והרב מרדכי אליהו (הלכות לימות החול פרק יט הל' לו), ועוד פסקו כך בהבנת דברי המשנה (ללא קשר לדברי המקובלים) - הראב"ד, והיעב"ץ, החזון נחום, והרד"ל.

על כן הדברים ברורים, וכן פסיקת ההלכה כל אחד על פי רבותיו. אומנם במאמר זה רציתי לבאר הדברים בזווית ראייה קצת שונה, שיתכן ותשפיע על פסיקת ההלכה.

כידוע יש מחלוקת גדולה וידועה בין הפשטנים למקובלים בפסיקת ההלכה בהרבה מקומות. נכתבו לא מעט מאמרים בנושא, וכאן נביא את עניין הפסיקה דווקא על פי הקבלה. (לא נאריך כאן הרבה, אך הדברים ברובם הובאו מההקדמה של הרב מרדכי אליהו לספר אמרי מרדכי, והרוצה יעיין שם יותר בהרחבה). רבי יוסף קארו בבית יוסף

¹⁸ פרק סב, הל' כט.

¹⁹ ואגב אורחא נביא מה שכתב שם (סי' קכח, לט, בהערה 185) שבעוונותינו הרבים יש כהנים שאין יודעים שצריך להגביה הידיים לכל הפחות בגובה הכתפיים שאם לא כן אין יוצאים ידי חובת נשיאת כפיים וברכתם לבטלה, וצריך לזהירם בזה.

²⁰ אורח חיים מערכת נו"ן, יד. (הרב כלפון משה הכהן, הרב הראשי של ג'רבה ומגדולי רבני תוניסיה, תומך נלהב של הציונות, נפטר ערב עלותו ארצה לפני 70 שנה בערך, והועלו עצמותיו לא"י).

²¹ והוסיף: אך מי שכל דרכיו והנהגותיו על פי המקובלים צ"ע אם הוא עצמו יכול לשנות מהנהוג.

ברכת כהנים כנגד כתפיהן או כנגד ראשיהן?

קבע יסוד שבכל מקום שלא נתבאר בגמרא במפורש נגד הזוהר הולכים כמו הזוהר אף כנגד הפוסקים.²² וכתב (אורח חיים, קמ"א, וסוף סימן לא): "לא שבקינן דברי הזוהר מפני דברי הפוסקים", ועוד בשו"ת בית יוסף סימן א':

והשכל גוזר כן, שאם חכמי הקבלה פסקו הלכה הפך פסק התלמוד יפסוק הדין כתלמוד ערוך שבידינו²³, אבל אחר שלא נפסקה הלכה בתלמוד וגם כל הפוסקים לא פסקו הלכה כמי אלא איש לדרכו פנו, ויש הכרעה בקבלה כאחד מהם, ההכרעה היא לחכמי הקבלה. וכך מקובלני מרבתי.

ועוד כתב בשו"ת מכתם לדוד (יורה דעה, סימן מ):

כלל אמיתי בידינו שהסכימו בו כל גדולי האחרונים ז"ל בכל מילתא דספקא דדינא היא שאין לה הכרע מן הגמרא או מגדולי הפוסקים הראשונים אלא איתמר הכי ואיתמר הכי הקבלה תכריע, וכאשר הורה גבר הגאון הרידב"ז גופיה בכל כהאי גוונא. אמור מעתה מאחר שזכינו כי רוח אפינו משיח ה' הוא הקדוש מרן האריז"ל זצוק"ל הסכים כך.

והרחיבו עוד בעניין הזה החיד"א, הבא"ת, וכה"ת.

וכותב החיד"א: "ומרן ושאר הרבנים לא ידעו אחד ממאה מגדולתו (של האר"י ז"ל). והן בעוון נח נפשיה דרב האר"י ז"ל בימי מרן, ויתכן שאחר כן ידע מרן מתלמידי האר"י שכך היה אומר וחזר בו. והיינו כמו שכתבתי שאילו בעלי נוסחא האחרת ידעו דברי רבינו האר"י - היו חוזרים בהם".

ובעמק המלך (הקדמה שלישיית, יט ע"א) כותב בעניין זה ומביא מעשה שלאחר שחזר מרן מסעודת האירוסין של בנו (שהתחתן עם בתו של

²² בית יוסף, סימנים לא, נט.

²³ לקמן נבאר שאין זה סותר את המאמר.

האריז"ל כידוע), אמר לאשתו: "מה אומר לך ומה אספר לך מהרזים וטעמי התורה והמצוות. כמה ידיעה הרווחתי עתה בזאת הסעודה מהפה הקדוש של רבי יצחק אשכנזי ז"ל, אי אפשר לו לאדם בשר ודם להשיג בשכלו מה שידוע הוא. אין זה כי אם נשמה אחת מהנביאים הראשונים, שאפילו תנא אחד לא היה יכול לומר מה שאמר הוא. אבל אני מפחד עליו מאד בעוונות הדור הגרוע הזה שאינם יכולים לסבול רוב קדושתו שיוקח ויאבד מהם בקיצור ימים ושנים".

ועוד ידוע מה שכתוב שבדור האחרון 'תרבה הדעת' ולימוד הפנימיות יתווסף ואפילו על ידי הצעירים (זוהר וירא, ק"ח ע"א, ובתיקונים תיקון ו, כ"ג ע"ב).

וגם הרמ"א מביא בתורת העולה (חלק ב, פרק א'), ש"דברי הזוהר נתנו מסיני". ומסביר הרב אליהו שהתורה היא גם פשט וגם סוד, ה"פשט" התפשט בציבור ואילו ה"קבלה" היא לפי מעלת הדור, יש דברים שהציבור יכול לקבל ויש דברים שלא. יש הלכות שהתקבלו ויש הלכות שלא (לא לכולם), וגם ההלכות שלא התקבלו לרבים - השפיעו על פסיקת ההלכה.

אומנם יש ששואלים על דברי הבית יוסף, ועל הדברים שהובאו לעיל, איך ייתכן לפסוק על פי הקבלה הרי כלל ידוע הוא ש'לא בשמיים היא', ועוד ש'אין משגיחין בבת קול'²⁴, ואיך נפסוק על פי הזוהר והמקובלים? ואפילו לנביא אסור לפסוק על פי נבואה, ואם חס ושלום עושה כן 'חייב מיתה'²⁵! אם כן איך הרשב"י והאר"י ז"ל פסקו הלכות על פי הסוד?

²⁴ עיינו תוספות יבמות יד ע"א, ד"ה רבי יהושע.

²⁵ רמב"ם הלכות יסודי התורה פ"ט ה"ד: וכן אם עקר דבר מדברים שלמדנו מפי השמועה או שאמר בדין מדיני תורה שה' צוה לו שהדין כך הוא והלכה כדברי פלוני הרי זה נביא השקר ויחנק. אף על פי שעשה אות. שהרי בא להכחיש התורה שאמרה (דברים ל יב) "לא בשמים היא", וכו'.

ברכת כהנים כנגד כתפיהן או כנגד ראשיהן?

אלא צריך להבין מחמת ריבוי השאלות והקושיות שאין כאן קושיות כלל, אלא שיסוד העניין הוא אחר, והוא: שכל הנפסק בזהר ובדברי האר"י ז"ל נפסק ע"י גדולי הלכה שידם רב להם בתורת הנגלה. ומי לנו גדול מרשב"י שמופיע פעמים רבות במשנה ובתלמוד, וכן האר"י ז"ל, שעל גדלותו בפשט ובתורת הנגלה נוכל ללמוד מדברי רבי חיים ויטאל תלמידו שכתב (עץ חיים שער רוח"ק יא ע"ב): שהיה מעיין ששה פירושים של פשט בהלכה ופירוש שביעי על דרך הסוד", וברור הוא שגדולים אלו פסקו דבריהם ע"י חוכמתם בתורת הנגלה, וכוחם ברוח הקודש סייע להם להעמיד הלכה על בוריה. ויש לא מעט דוגמאות שרואים איך השפיעה פסיקת הקבלה לפסיקת ההלכה בפשט²⁶.

ושם בסוף המאמר כותב הרב אליהו שיש הלכות שעוד לא התפשטו לכלל ישראל והן רק ליחידי סגולה, וזו הייתה גדולתו של הרי"ח טוב זיע"א (הבן איש חי) לידע מה כוחו של הדור ומה קדושתו לקבל מדברי הזהר והמקובלים. וכו'. ושם במאמר מביא הרב אליהו לא מעט דוגמאות איך רואים שהפוסקים הכריעו ופסקו הלכה על פי הקבלה עיינו שם.

ולענייננו, איני יודע אם הדברים ישפיעו על מי מההולכים על פי פסיקת הפשטנים, אך נראה לענ"ד שבסוגיא זו יש מה להתבונן.

באמת אנו רואים שהמשנה הנזכרת נפסקה להלכה ברמב"ם ובשולחן ערוך, אך כבר בפשט הבנת המשנה - הדברים היו שנויים במחלוקת (הראב"ד לעיל וכו'). וכן בהמשך הדברים אנו רואים חשיבות רבה בדברי שער הכוונות בעניין הזה שכותב שם שצריך להיזהר בזה וכו', ועוד שגם הפשטנים לא ראו להזהיר על דברים אלו אף על פי שראו דברי המקובלים, אלא שנקטו להלכה כשולחן ערוך כמו בשאר

²⁶ כדוגמת: נטילת ידיים ג' פעמים, וכן ברכת הנותן ליעף כח (חיד"א: עתה נתפשט המנהג בגלילותינו לברך זאת הברכה (הנותן ליעף כח) על פי כתיב האר"ז"ל, כי אף שקיבלנו הוראותיו של מרן ז"ל, קים לן דאלמלא מרן אף הוא ראה דעת קדוש האר"ז"ל - גם הוא יודה לברכה!). עיינו שם (ועוד בשו"ת ישכיל עבדי חלק ח סימן ב אות ג עד הסוף).

פסיקות ההלכה, וכתבו שמי שיעשה כדעת המקובלים 'יש לו על מי לסמוך', או 'יעשה כמנהג אבותיו', וכדו'.

ולכן לאחר שראינו חשיבות הפסיקה על פי הקבלה, ועוד שלאחר שראינו את היישובים של האחרונים צריך לומר שאין המשנה סותרת דבריהם כלל, ועוד מוכח מכך שבשער הכוונות כתוב במפורש: "וזהו סוד טעם שצריך הכהן לישא כפיו כנגד ראשו ממש למעלה כנזכר במשנה", ואין הוכחה גדולה מזו שלא בא לחלוק על דברי המשנה אלא שככל הנראה ביאר אותה באופן אחר, והגם שכבר כמה מגדולי אחרוני זמננו פסקו את דברי שער הכוונות להלכה, לכן נראה לעניות דעתי שבעניין זה יש מקום, ואפילו כדאי (וראו) לכל כהנים הרוצים לעשות כן (וגם אלו שלא) "לסמוך" על דעת המקובלים ולהרוויח את הסוד שבדבר.²⁷

אני רוצה להדגיש שאני לא מתיימר לפסוק הלכה במאמר זה, והבאתי כאן את הדברים מזווית הראיה שלי. אין לפסוק הלכה על פי מאמר זה, אלא כל אחד על פי רבותיו או לאחר התייעצות עם מורה הוראה.

²⁷ ובכדי שלא יהיה המאמר חסר, נביא שדעת האשכנזים ללא חולק היא להגביה הידיים כנגד הכתפיים. שולחן ערוך הרב (בהל' נשיאת כפיים, קכח ס" כ), והחיי אדם (כלל לב הל' יז), והפסק"ת (ס" קכח, לח), והגר"ח קנייבסקי זצ"ל (שונה הלכות, קכח, לג), ובספר 'תפילה כהלכתה' (לרי"י פוקס, פרק יד, סעיף מא), ועוד. וכן פסקו גם התימנים, (שו"ע המקוצר לרבי יצחק רצאבי, סימן כ, סעיף י). ונראה לי שלאשכנזים (והתימנים) שייך מה שכתב לעיל ה'ברית כהונה' שרק מי שדרכיו והנהגותיו על פי המקובלים יש לעיין אם יכול לשנות מהנהוג.